Locul limbii literare în doctrina lui Alexandru Philippide

Mioara DRAGOMIR

> „Deprinderea, simetria şi tinderea supt o supraveghere de sus spre un scop trebuie să fi formând bazele de mişcare ale lumii întregi"
>
> (A. Philippide, *Principii de istoria limbii*)

Key-words: *linguistic consciousness, linguistic will-power, language, speaking, standard language*

1. Abordarea problematicii limbilor literare este marcată de legătura directă cu o realitate pe care A. Philippide a trăit-o cu intensitate şi implicare totală – fixarea limbii române literare moderne. „Până la 1859 n-a putut exista o singură limbă comună pentru toată românimea, căci în fiecare din provinciile Daciei era plină de provincialisme" (Philippide 1984: 13) scria în *Principii de istoria limbii* (1894). Cu ochii minții ațintiți spre un ideal atins demult în cultura popoarelor europene din Occident, Philippide sintetizează cu realism, pentru contemporani, – pentru noi o mărturie – starea limbii române literare de la sfârşitul secolului, la 35 de ani după Unirea Principatelor, astfel:

> A început tocmai în zilele noastre să se fixeze ca limbă comună un compromis între dialectele diferitelor provincii româneşti. Dar lucrul nu e sfârşit şi o limbă comună românească, precum este cea franceză, ori italiană, ori germană, este departe de a exista în România (Philippide 1984: 13).

Philippide îşi asumă acest context şi se implică în rezolvarea problemei din perspectiva teoriei limbii, creându-şi o viziune asupra limbilor literare, a studiului evoluției limbii române, a poziției față de sistemul ortografic ce trebuia adoptat într-o vreme în care, aşa cum afirma în *Principii*, „sistemele ortografice la noi încă se bat cap în cap" (Philippide 1984: 198) iar, la propunerea Academiei, a lucrului timp de opt ani la *Dicționarul limbii române*, ale cărui baze le-a pus; şi, nu în ultimul rând, prin formarea unui nucleu de cercetători, prima generație a şcolii ieşene, care vor prelua şi o parte din ideile sale referitoare la limba literară.

2. A. Philippide exprimă conceptul de limbă literară prin sintagma *limbă comună*, pe care o utilizează începând din *Principii*, primul capitol, intitulat *Limba într-un moment dat. Uzul. Limba comună.* Comentând această sintagmă, G. Ivănescu arată că „e o imitare" după *Gemeinsprache* (şi după grecescul κοινή) şi observă că folosirea lui în accepția de limbă literară este „o caracteristică a şcolii Philippide"

BDD-A885 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:51:25 UTC)

(Ivănescu 1944–1945: 385)[1]. La douăzeci de ani după apariţia *Principiilor*, în *Introducere în ştiinţa limbii* (1914), savantul ieşean va utiliza, alături de expresia *limba comună*, termenii *limba cultă (limba literară)* (Philippide 1984: 263), *limba comună* (*limba literară*) (Philippide 1984: 281).

Philippide şi-a propus să aducă cercetarea istoriei limbii române pe un teren ştiinţific, cât mai ferit de „gustul de zadarnică speculaţie" (Philippide 1984: 6). În virtutea realizării acestui deziderat, considerând primordială aflarea şi înţelegerea fenomenelor[2], şi-a exprimat în mai multe rânduri opţiunea pentru o terminologie simplificată la maxim[3]. În aceste condiţii, de ce introduce în „lista de termini tehnici" mai multe expresii pentru a reda noţiunea de limbă literară? După cum vom vedea, noile sintagme din *Introducere în ştiinţa limbii* nu au rolul de a dubla sintagma *limba comună* – Philippide nici nu admitea existenţa sinonimelor perfecte[4] –, ci reflectă precizări şi nuanţe în evoluţia viziunii sale asupra acestei realităţi a limbii.

3. Perspectiva teoretică a modului în care înţelege Philippide crearea limbii literare ca aspect distinct al limbii unui popor este descrisă în *Principii*. În dinamica limbă – vorbire, *uzul* (*Sprachusus; langue*) şi *vorbirea ocazională* (*individuelle Sprechtätigkeit; parole*)[5] prezintă grade de variabilitate diferite. Pentru faptul că se întipăreşte în minte, mai precis în psihic[6], printr-un proces bazat pe repetabilitate[7],

[1] Vezi Pascu 1905: 548 şi Iordan 1934: 6. Expresia *limba comună* apare inclusiv în redactarea *Statutelor Institutului de Filologie Română* „Alexandru Philippide" (1934): „Principial vor fi luate în consideraţie toate dialectele şi graiurile româneşti, precum şi limba comună (vorbită şi scrisă)"; vezi BIFR (2008: 10). Conform teoriei sale despre limba literară, conturată încă din *Problemele capitale...,* Ivănescu consideră mai potrivită expresia *limbă de cultură* şi foloseşte curent formula *limbă literară*. Este de părere că sintagma *limba comună* „trebuie părăsită" (Ivănescu 1944–1945: 386), deşi o utilizează, sporadic, în accepţia de limbă literară unitară (Ivănescu 1944–1945: 1, 145 şi 1980: 11, 13).

[2] Defineşte modul cum concepe abordarea studiului istoriei unei limbi, în speţă a limbii române, în *Introducere* la *Principii*: „În tot cursul istoriei limbii româneşti (şi acelaş lucru se petrece cu oricare istorie, orice fel de material va fi având ea) munca noastră se va îndrepta necontenit alternativ spre două puncte opuse, spre aflarea fenomenelor individuale într-o direcţie şi spre priceperea, adecă generalizarea lor, în altă direcţie, şi între aceşti doi poli se va sili ea să se apropie cu orice preţ mai mult de cel dintâi, căci altfel pretenţia la numele de istorie ar fi neîndreptăţită şi ea s-ar preface într-o speculaţie ştiinţifică, ceea ce nu este defel în scopul nostru" (Philippide 1984: 6).

[3] De exemplu, atunci când foloseşte pentru explicarea chestiunilor de grafie termenii *analogie* şi *diferenţiere*, pe care îi utilizase şi în explicarea schimbărilor din limbă, precizează: „o facem aceasta, fiindcă nu mai voim să îmbogăţim lista de termini tehnici"(Philippide 1984: 193).

[4] „Limba nu sufere sinonime. Cuvinte cu exact acelaş înţăles nu există, căci îndată se diferenţiază prin ceva, astfel că cutare cuvânt arată cutare nuanţă, iar celalalt cuvânt altă nuanţă a lucrului" (Philippide 1984: 157).

[5] Vezi explicaţiile lui G. Ivănescu din studiul *Alexandru Philippide – teoretician al limbajului*, în Philippide 1984: XVI.

[6] Philippide intuieşte că, în procesul creării uzului, pe lângă gândire mai intervin şi alte coordonate ale psihicului uman: „Prepoziţia *de* am simţit-o de atâtea ori, de câte ori un raport corespunzător (de atribut, ori de loc etc.) a devenit conştiut în a mea judecată" (Philippide 1984: 10).

[7] La nivel mental, uzul se creează, pe de o parte, prin stabilirea unei relaţii între realitate şi reprezentarea ei prin cuvinte, dar şi invers şi, pe de altă parte, între noţiuni şi denumirile lor. Philippide arată că aceste relaţii se stabilesc prin experienţe repetate şi, astfel, „un paralelizmu se stabileşte între cunoştinţile omului şi între simboalele prin care ele sânt reprezentate: după cum umbra însoţeşte corpurile fizice, astfel însoţeşte cuvântul cunoştinţa. Atâtea reprezentări asupra stejarului am câţi stejari am văzut, atâtea cuvinte *stejar* am în cap, câţi stejari am văzut (căci, chiar dacă am văzut stejari fără să-i numesc, de cuvântul *stejar* mi-am adus aminte odată cu reprezentarea şi o nouă întipărire a acestui cuvânt a trebuit să aibă loc)" (Philippide 1984: 10)

BDD-A885 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:51:25 UTC)

uzul este „elementul conservator în vorbire” (Philippide 1984: 11). Deşi, raportat la vorbirea ocazională, se caracterizează printr-un grad mai mare de stabilitate, „uzul este şi el foarte variabil în spaţiu şi timp, fiecare individ are uzul său, fiecare timp pe al său” (Philippide 1984: 11). Limba literară îşi are nucleul în uzul unei comunităţi restrânse şi se formează prin preluarea şi răspândirea acestuia care, astfel, „devine o normă pentru un popor întreg” (Philippide 1984: 11). Philippide precizează că, din perspectiva variabilităţii, care caracterizează în grade diferite uzul şi vorbirea ocazională, limba comună „se schimbă şi ea cu timpul, măcar că mai încet, supunându-se şi ea la variabilitatea fără sfârşit, care formează o lege a lumii aceşteia” (Philippide 1984: 11). În viziunea sa, orice limbă istoric constituită este determinată de elementul fizic (baza de articulaţie) şi de elementul psihic (baza psihologică) din om, iar originea ei este cauza variabilităţii ei. Însă în om vede şi tendinţa spre regulă, „dorinţa de stabilitate în vorbire”, pe care omul şi-a realizat-o prin crearea limbilor literare. Procesul creării acestui aspect al limbii este rezultatul acţiunii spiritului uman, prin două coordonate ale sale: în constituirea uzului intervin *conştiinţa* şi *voinţa*, iar în imitarea lui întocmai acţionează în special *voinţa*. Aceste două condiţii sunt discutate atât în *Principii*, cât şi în *Introducere în ştiinţa limbii* şi chiar în prima operă a savantului ieşean, *Introducere în istoria limbei şi literaturei române* (1888).

4. După Philippide, în procesul creării limbii comune au o menire bine determinată, în funcţie de momentele acestui proces, „scriitorii populari”, lingviştii, comunitatea care o foloseşte şi capitala statului.

În ceea ce priveşte rolul „gramaticului” [= lingvistului], Philippide consideră, într-o primă instanţă, că acesta, „ca oricare istoric, are datoria şi puterea de a constata evenimentele, iar nu de a le provoca” (Philippide 1984: 14). Îşi argumentează afirmaţiile, ca de fiecare dată, analizând cu spirit critic situaţii concrete. În condiţiile în care „gramaticii” vor să propună normele scrierii pentru un întreg popor, cerinţa firească a lui Philippide este ca aceştia, în primul rând, să dea, „ca legiuitori de limbă ce sânt, expresia cea mai pură a limbii comune româneşti, aşa ceva ca un Boileau ori ca un Luther” (Philippide 1984: 11). Or, continuă în acelaşi stil lingvistul ieşean, susţinându-şi, prin exemple, critica anume exagerată pentru a evidenţia ideea, „în realitate Lambrior a scris o limbă prea tare amestecată cu moldovenizme, iar Tiktin scrie chiar o limbă de fantazie, al cărei uz n-a existat decât în mintea d-sale” (Philippide 1984: 14). Dintre regulile criticate de Philippide, unele au rămas în româna literară, unele nu. Se impune să reţinem argumentaţia ştiinţifică şi, mai ales, trebuie remarcată poziţia dificilă, de autoritate care îşi asumă menirea de a instaura echilibrul între instanţa „legislatorului” şi capacitatea şi legitimitatea uzului de a se impune[8]. Viziunea lui Philippide asupra contribuţiei lingviştilor în formarea limbii literare este justă. Ceea ce respingea lingvistul ieşean era „pretenţia

[8] La obiecţiile lui Tiktin care consideră, de exemplu, cuvântul *triunghiular* „una din desfigurările cele mai monstruoase, format oarecum dintr-un prototip latin *triangulularis* în loc de *triungularis*” (în Philippide 1984: 186) şi la argumentul că, după un model ca acesta, s-ar putea impune forme precum „*gâtal* pentru *gutural*, *vieţal* pentru *vital*” şi se va înlocui „*cordial* prin *inimal*, *palatal* prin *cerulgurial*” etc., Philippide intervine, temperând poziţia „legislatorului” de limbă şi amintind importanţa uzului: „Dar mai întâi cine te sileşte să fii aşa de consecvent? Şi apoi, chiar de s-ar naşte în româneşte asemenea cuvinte, ce nenorocire mare ar ieşi de acolo?” (Philippide 1984: 186).

BDD-A885 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:51:25 UTC)

de a croi pe de-a-ntregul, cu argumente de gramatic, o limbă" (Philippide 1984: 14); totodată, precizează momentul oportun în care acesta poate interveni ca normator: „Dacă limba comună ar fi mai fixată decât cum este, poliiala pe care vrea să i-o dea T[iktin] ar contribui fără îndoială la formarea ei definitivă" (Philippide 1984: 185). Raportând procesul formării limbii literare la modul ideal în care ar trebui să se desfăşoare, dar având în vedere, concomitent, şi realitatea, respectiv „starea [...] de fluctuaţie" în care se afla româna comună, pe de o parte, şi, pe de altă parte, tendinţele societăţii româneşti de a arde etapele, Philippide conchide că, în aceste condiţii, în ultimă instanţă, soluţia ar putea fi normele propuse de lingviştii competenţi, care au în vedere şi uzul:

> Cu toate acestea, fiindcă Tiktin ţine socoteală – dacă trecem cu viderea câteva exagerări – de uzul actual [...], ar fi de dorit ca limba scrisă, astfel cum el o fixează, să se introducă odată [...]. Mai bine ar fi, negreşit, să lăsăm să meargă lucrurile mai cu încetul, până când limba comună se va fixa de la un capăt la altul al ţării prin influinţile încete ale scriitorilor populari, pentru ca să rămână atunci gramaticului chiar numai sarcina unui consultător competent, iar nu a unui croitor pe de-a-ntregul, cum am văzut că este Tiktin însuş. Dar o asemenea răbdare este contra spiritului nostru, cel puţin contra spiritului locuitorilor de prin târgurile româneşti, şi după cum noi tindem cu orice preţ, chiar cu acel al unor forme goale, să avem deodată civilizaţia apusului răsădită în ţara noastră, tot aşa cu orice preţ tindem şi la căpătarea unei limbi scrise. Apoi atunci mai bine încalea să adoptăm limba lui T[iktin], căci este cel puţin limba unui competent consultător (Philippide 1984: 187).

În concepţia sa, rolul determinant în formarea limbii literare, începând din momentul creării şi continuând cu fixarea lentă[9], îl au „scriitorii populari". Ideea este susţinută cu putere încă de la începutul *Principiilor*, printr-o frază tipică stilului în care marele lingvist a scris această lucrare[10], caracterizată prin formulări uneori paradoxale, ce tind să exprime un adevăr absolut: „O poezie a lui Eminescu este în stare să răstoarne cea mai puternic întemeiată dintre toate clădirile lambrioro-

[9] Sub influenţa scriitorilor, subliniază Philippide, limba comună se va constitui „treptat" (Philippide 1984: 14), „lent şi sigur" (Philippide 1984: 190); în alt loc vorbeşte despre „influinţile încete ale scriitorilor populari" (Philippide 1984: 187).

[10] „Lucrarea lui Philippide din 1894 este o adevărată capodoperă nu numai ca gândire, dar şi ca stil. Aici apare acelaşi stil pe care-l găsim în lucrarea sa de licenţă, *Încercare asupra stării sociale a poporului român,* Iaşi, 1881, şi chiar în *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, Iaşi, 1888. Este stilul înalt, cu perioade largi, de un retorism nobil, care convine perfect şi spiritelor celor mai cumpănite. În *Principii*, ca şi în *Încercare asupra stării sociale a poporului român în trecut*, Philippide se dovedeşte a fi un literat, un artist; avem în aceste lucrări o frază inspirată, care-şi are originea în unele texte latine, citite de autor în original; avem şi numeroase figuri de stil, deci stilul imagé; ceva din acestea se vor păstra şi în lucrările de mai târziu, când totuşi Philippide a renunţat la un asemenea stil, pentru a practica cel mult un stil energic. Se pare că *Gramatica elementară a limbii române* şi *Dicţionarul limbii române* au constituit şcoala noului stil" G. Ivănescu, *st. cit.* (în Philippide 1984: XXIV). Relevând aceste trăsături esenţiale, în care se reflectă spiritul lui Philippide, Ivănescu prezintă, în continuare, şi particularităţi – aş spune nonconformiste – în care se reflectă atitudinea lui Philippide faţă de situaţii şi contexte pe care le-a analizat cu luciditate şi implicare şi care, cel mai adesea, este justă: „Dar acest stil înalt prezintă surprize pe care nu le găsim, dacă nu ne înşelăm, la nici unul din scriitorii şi oamenii de ştiinţă ai vremii: în frazele largi, mai mult sau mai puţin retorice, în care apar şi moldovenisme de tot felul (fonetice, morfologice, sintactice, lexicale), găsim şi unele cuvinte vulgare, – care contrastează cu stilul general al lui Philippide –, şi chiar unele construcţii neromâneşti, în domeniul sintaxei, în special o topică diferită de cea obişnuită în limba literară".

BDD-A885 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:51:25 UTC)

tiktiane" (Philippide 1984: 14, cf. şi 11, 14, 174, 187, 190). Ulterior, în *Introducere în ştiinţa limbii*, în conformitate cu nuanţele pe care le aduce aici, lărgeşte cercul de la scriitori (un termen care vizează, pentru epoca veche, inclusiv pe traducători), la toţi „acei care cu vorba şi cu scrisul au căutat să-şi facă un instrument de a reuşi în viaţă, ori un mijloc de a studia lucrurile, ori un obiect chiar de studiu (oratori, poeţi, oameni de ştiinţă, limbişti)", cu precizarea pe care o întâlnim în predările ulterioare ale cursului: „Toate aceste categorii de intelectuali determină formarea aşa-numitei limbi comune" (Philippide 1984: 262, nota 3, cf. şi 281, 282). De ce, dintre vorbitorii unei de limbi, marele lingvist consideră „scriitorii populari" drept categoria cea mai adecvată să creeze limba comună (limba literară)? În *Introducere în ştiinţa limbii*, comentând mărturia traducătorilor din *Prefaţa* la *Noul Testament* de la Bălgrad, subliniază: „Oamenii aceştia au ales cuvintele, sunetele, formele, înţelesurile, când au făcut traducerea lor" (Philippide 1984: 281). Cred că şi aici, şi în *Principii*, când afirmă că limba comună se formează prin preluarea normei unui nucleu de către un popor întreg „mai ales prin scriitorii populari care au ieşit din sânul lui", Philippide vede în scriitori pe reprezentanţii spiritului unui popor, cu capacitate de sinteză şi intuiţie în folosirea limbii. În continuare, în lucrarea din 1914, exprimă explicit cele două condiţii pe care le presupune procesul de creare a limbilor literare, arătând, în acelaşi timp, de ce scriitorii au un rol esenţial: „Dar chiar când nu alege, scriitorul îşi petrece limba pe care o întrebuinţează prin cercul conştiinţii şi voinţii sale" (Philippide 1984: 282)[11].

În concepţia lui Philippide, un rol important în procesul fixării limbii literare îl are şi uzul comunităţii care o foloseşte şi care are ca reper principal uzul scriitorilor[12]:

> Toată simetria formulelor sale [ale uzului] şi toată erudiţia întrebuinţată pentru a le culege de prin scriitori vechi şi noi [de gramatici] se vor sfărâma de rezistenţa masei celei mari, care nu înţălege să fie dusă de nas de gramatici (Philippide 1984: 14, cf. şi 187).

În *Introducere în ştiinţa limbii*, conform cu nuanţele pe care lingvistul ieşean le aduce aici, „masa cea mare" se restrânge la „cetitori" care, tot printr-n act determinat de voinţă, recurg la împrumuturi din limba scriitorilor (Philippide 1984: 282).

Un factor care face ca uzul unui anumit nucleu să fie preluat de întreaga comunitate este „mulţimea legăturilor comerciale ori de alt soi cu restul naţiunii" (Philippide 1984: 11). În acest sens, prin statutul său, capitala unui stat determină

[11] Şi în *Principii* insistă asupra ideii că fixarea limbii literare are loc printr-un act al voinţei: „Cine a cetit cu bagare de samă macar cele spuse în acest capitol a trebuit să înţeleagă cât de independentă pe de o parte de voinţa omului este fixarea uzului şi a limbii comune (macar că la fixarea aceştei din urmă întrebuinţarea de voinţă este necontestată) şi cât de treptat, pe de altă parte, are loc această fixare" (Philippide 1984: 14).

[12] Problema respectării „usului vorbirei", în înţelesul dat de Quintilian, şi-o pusese şi Cipariu, în *Principie de limbă şi de scriptură* (1866), ajungând, în privinţa normării limbii române literare, la observaţii şi concluzii valabile multă vreme de la acea dată: „Însă s-ar putea şi întreba: *care este usul de astăzi? Şi cine-l oserbează?* După Quintilian, *usul vorbirei* depinde de la consensul învăţaţilor, «iar nu de la mulţime». Iar la noi, unde este consensul eruditilor? [...] fiecare se ţine strâns de părerea sa, aşa cât chiar aceea ce cere Quintilian şi înţelege prin usul vorbirei ne lipseşte – consensus eruditorum" (Cipariu 1987: 157).

BDD-A885 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:51:25 UTC)

răspândirea uzului comunității de acolo[13] (Philippide 1984: 13). În *Introducere în ştiinţa limbii* lingvistul ieşean insistă asupra ideii că, şi la acest nivel, acționează voința: „La formarea limbii comune mai contribuie apoi imitația voluntară din partea membrilor unei societăți a felului de a vorbi din centrul de guvernământ" (Philippide 1984: 282).

5. În viziunea lui Philippide asupra evoluției limbii, odată începută formarea limbii literare, „la toate popoarele cu oarecare civilizație" se disting două limbi: „una de toate zilele, pe care o lasă pradă schimbărilor de tot felul" şi pe care Philippide o numeşte *limba populară* (Philippide 1984: 13) şi „alta de paradă, pe al cărei uz îl învață cu dinadinsul şi cu hotărârea de a nu-l schimba cu nici un preț" (Philippide 1984: 11), pe care o numeşte *limba comună*. Încă din *Introducere în istoria limbei şi literaturei române* (1888), distinge în limba unui popor „două dialecte stilistice" care au aceste trăsături: *limba vorbită (*sau *populară)*, pe care o studiază din actele publice, din literatura populară[14] şi *limba scrisă* (Philippide 1888: 116). Cercetând limba română din secolul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea, urmăreşte evoluția celor „două dialecte stilistice" de la secol la secol şi constată deosebiri mari între ele începând chiar cu grafia: „Ortografia cu chirilice a prezentat multe variații, după cum a fost aplicată la limba populară ori la limba scrisă" (Philippide 1888: 46)[15]. Desigur, constată diferențe mari la nivelul foneticii, sintaxei, morfologiei şi lexicului. Astfel, analizând limba textelor din secolul al XVI-lea, Philippide ajunge la concluzia că „toate fenomenele limbistice înşirate sub III B [Philippide 1888: 97-115] ca aparținând exclusiv limbei româneşti din veac. XVII [se referă la limba scrisă], lipsesc limbei populare din acest secol". Constată că „limba română vorbită din al XVI-lea secol este identică cu cea din veacul următor" (Philippide 1888: 116) şi, mai mult, „adeseori se întâmplă ca un act public oarecare din veac. XVII să nu se deosebească întru nimic din punct de vedere al limbei de limba românească vorbită de astăzi" (Philippide 1888: 116). La aceeaşi concluzie ajunge în privința limbii vorbite din secolele următoare: „Limba românească vorbită din perioada 1700-1821

[13] Referindu-se la influența capitalei asupra limbii române literare, Philippide afirmă: „Când la 1859 s-au unit principatele Moldova şi Muntenia şi Bucureştii au devenit capitala României (1861), influința munteană a căutat să se lățească pe calea cancelariei şi, mai ales, a cazărmii" (Philippide 1984: 13). Ideea este preluată de G. Ibrăileanu şi lărgită cu explicarea extinderii influenței uzului din capitală prin mai mulți factori: circulația mai bună a presei, valoarea actorilor, a oratorilor (probabil se referă la oamenii politici), migrația scriitorilor spre capitală, dar şi a oamenilor de afaceri, moda, armata; (vezi Ibrăileanu 1979: 124–125).

[14] Despre ceea ce înțelege prin literatură populară, Philippide vorbeşte în *Istoria limbei şi literaturei române*, p. 163-170, prezentând numeroase titluri, cu rezumate succinte, din domeniile pe care le distinge: religios, ştiințific, poetic şi istoric. Philippide numeşte literatura populară „cu un termin tehnic (inglizesc), *folklore*" şi vorbeşte despre o literatură populară păstrată în texte şi una nescrisă: „În perioada de la 1700 până la 1821 se găsesc o mulțime de manuscripte, mai ales moldovineşti şi muntenești, cuprinzătoare de o literatură religioasă, ştiințifică, poetică şi istorică, ai căreia autori nu se cunosc, care este foarte răspândită în toată Europa – şi, precizează mai jos, „peste o mare parte a celorlalte continente" – şi foarte cetită de popor" (Philippide 1888: 163–164). Originea acestei literaturi „trebuie căutată la greci, la evrei şi la indieni. La noi, la români, a venit mai ales prin mijlocirea slavilor" (Philippide 1888: 164). El vede procesul integral, în care literatura din aceste texte „se preface zilnic în literatură populară nescrisă răspândită de la om la om numai prin viul grai" (Philippide 1888: 164).

[15] În paginile următoare întăreşte această idee: „După cum se scria limba română scrisă sau cea populară, varia şi grafia" (Philippide 1888: 47–48).

BDD-A885 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:51:25 UTC)

[...] cu greu se poate deosebi de limba românească vorbită de astăzi" (Philippide 1888: 174). În privința limbii scrise din aceste secole, conchide că „dacă trecem cu viderea influințile sintactice provenite de la cărțile străine din care se făceau traducerile, apoi se poate zice că limba românească scrisă din perioada de la 1700 la 1821 nu posede, comparată cu limba de astăzi, fenomene caracteristice fonologice, morfologice şi sintactice şi că singur numai dicționarul cel plin de cuvinte slavoneşti şi câteodată greceşti ori ruseşti, dă o importantă notă caracteristică limbei aceşteia" (Philippide 1888: 170). Subliniază încă din această operă rolul voinței în limbă şi consideră evidentă acțiunea ei mai ales în scriere (Philippide 1888: 11). În *Principii* dedică acestui aspect un subcapitol, *Limba scrisă*, insistând în mai multe rânduri asupra ideii că, şi în acest caz, reperul trebuie să fie scritorii cei cu „băgare de seamă" (Philippide 197, cf. şi 174, 178, 179)[16]. Analizând critic sistemele de ortografie propuse la acea vreme, pe cel etimologizant al lui Cipariu, cel analogist al lui Aron Pumnul şi reforma propusă de Academie, Philippide conchide că „în realitate, scrierea bună este numai aceea care corespunde pronunțării" (Philippide 1984: 192), adică ortografia fonetică, pe care atunci o practicau Maiorescu şi cercul Junimii. O constatare importantă a creatorului şcolii ieşene este şi aceea că, într-un final, limba scrisă ajunge ea însăşi să acționeze asupra limbii ca un principiu de schimbare (Philippide 1984: 197)[17].

În opera sa din 1888 Philippide nu vorbeşte niciodată de *limba comună*, cred, însă, că avea deja preocuparea de a cerceta acest aspect al limbii întrucât, pe de o parte, relevă fapte comune tuturor textelor scrise în cele trei provincii româneşti[18] şi, pe de altă parte, prezintă o serie de trăsături specifice anumitor regiuni (Philippide 1888: 70-71 şi 114-115). Dacă în *Principii* limba comună este pentru Philippide „un mijloc general de înțălegere între toți membrii unui popor" (Philippide 1984: 14), în *Introducere în ştiința limbii* restrânge această perspectivă. Acceptând ca justă ideea lui Humboldt că în viața limbilor există o fază prelucrată de spirit, *limba cultă*

[16] Pentru aflarea normei de pronunțare în limba veche, îndeamnă să se studieze „cu amănunțime ortografia scriitorilor celor mai cu băgare de seamă şi care tocmai pentru aceasta au putut fi expuşi dorinții de a regulamenta scrierea, precum mai ales a mitropolitului Dositei, şi să o compare apoi cu scrierea altora, oameni conscienți şi aceia de cele ce vor scrie, însă fără pretenții de sistematizare, precum de pildă a mitropolitului Varlaam" (Philippide 1984: 197). Arătând că Dosoftei introduce o regulă în sistemul de scriere cu caractere chirilice, Philippide caracterizează poziția mitropolitului moldovean printre „scriitorii populari", insistând asupra rolului conştiinței: „Dosotei, cel mai cu băgare de samă la scris (cel mai conscient adică şi de sunetele scrise şi de caracterele cu care ele se simbolizează) dintre toți scriitorii secolului al XVII-lea" (Philippide 1984: 178).

[17] Philippide exemplifică prin fapte de limbă influența limbii scrise asupra celei vorbite, conchizând: „Şi asemenea fenomene, precum sânt cele înşirate aparțin limbii comune a noastre a tuturor. Individual însă influințile limbii scrise asupra celei vorbite sânt mai numeroase şi foarte multe trepte se găsesc de la om la om în această privință, de la omul care vorbeşte *gramatical* şi se sileşte a copia cu pronunțarea exact cele scrise, până la cel care nu vrea să țină socoteală de scris defel" (Philippide 1984: 197–198).

[18] Philippide vorbeşte despre „fenomenele limbistice […] comune tuturor monumentelor limbei româneşti din veac. XVI, XVII" (Philippide 1888: 114) şi, în alt loc, de asemenea, se referă la faptul că există elemente comune tuturor provinciilor româneşti, păstrate încă din secolul al XVI-lea: „După cum în limba de astăzi [...] se mai păstrează urme izolate de fenomene care aparțineau în veac. XVI, XVII întregei limbi româneşti, tot astfel în perioada 1700-1821 se găsesc pe ici pe colea păstrate rămăşițe dintr-însele" (171).

BDD-A885 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:51:25 UTC)

(limba literară) (Philippide 1984: 263)[19], Philippide distinge două realități ale limbii în această etapă: *limba comună (limbă literară)* şi *limba scrisă* (Philippide 1984: 281). Privitor la limba comună (limba literară) precizează:

> Din limba cea cu voință şi conştiință întrebuințată a scriitorilor, se constituie cu vremea o limbă unică, deasupra dialectelor, formată prin libera concurență a forțelor reprezentate prin scriitorii cei mai cetiți (Philippide 1984: 282)[20].

Întărind această idee, Philippide subliniază că, dacă în „amestecul vorbirilor" „împrumuturile se fac de la *vorbitor* la *vorbitor* mai mult, şi mai mult involuntar, la fixarea limbii comune împrumuturile se fac de *cetitori* mai mult şi totdeauna cu voință" (Philippide 1984: 282). Cred că acum Philippide insistă asupra ideii că o limbă devine comună în măsura în care ea este literară, adică se creează la nivelul relației scriitori – cititori. În acest caz, procesul creării limbii literare se realizează în special de către această categorie de vorbitori ai unei limbi. Prin comparație cu limba comună (literară),

> altfel se formează *limba scrisă*. Aceasta se formează prin gramatici, prin academii, prin autorități care lucrează în mod arbitrar şi oarecum brutal. La fixarea limbii comune operează în mod liber forțele scriitorilor, care se impun numai prin valoarea scrierilor lor şi moda centrului de guvernământ. La fixarea limbii scrise operează *voința omului de ştiință* (ori care se pretinde astfel), care-şi impune în mod autoritar limba sa proprie (Philippide 1984: 282).

Prin urmare, ceea ce înțelege Philippide prin limba scrisă este limba normată prin gramatici, îndreptare şi dicționare. În mod ideal, la elaborarea normelor ei trebuie să se ia în considerare istoria limbii literare şi uzul limbii literare create de-a lungul vremii, dar lucrările prin care se normează „limba scrisă" reflectă, de fapt, prin forța lucrurilor, nu atât limba literară propriu-zisă, cât cunoaşterea pe care lingviştii care elaborează aceste lucrări o au despre acest aspect al limbii.

6. Multe din ideile lui Philippide referitoare la limba literară vor fi preluate de elevii săi, G. Pascu, G. Ibrăileanu, I. Iordan. Concepția sa asupra limbii va fi analizată, însă, în profunzime, cu spirit critic, de G. Ivănescu care va reuşi să creeze, într-o teorie proprie, o sinteză între viziunea mentorului său şi cea a şcolii idealiste, arătând că există o lingvistică a limbilor literare şi o lingvistică a graiurilor populare, „dihotomie comparabilă ca valoare a demersului cognitiv cu dihotomia saussuriană lingvistică diacronică – lingvistică sincronică" (Pamfil 2008: 124).

Constituindu-şi o viziune proprie asupra condițiilor şi procesului formării limbilor literare şi implicându-se concret în înfăptuirea limbii române literare, Philippide este creator de direcție de cercetare şi prin preocuparea pentru problema limbilor literare[21] şi modul în care a abordat-o.

---

[19] Lingvistul ieşean face referire la situații concrete ca, de pildă, „limba franceză cultă" şi „limba *cultă* grecească" Philippide (1984: 262).

[20] Dintr-o altă perspectivă, a teoriei sale asupra dihotomiei limbi literare – graiuri polulare, conjugată cu teoria diferențierii în dialecte literare a limbii române în perioada veche, Ivănescu 1980: 13, reia ideea, insistând asupra acestei trăsături esențiale a limbilor literare: „Limba literară unitară (limba comună) este o realitate lingvistică supradialectală, deşi ea posedă numeroase asemănări şi legături cu limba populară".

[21] Analizând acest aspect, la momentul publicării *Problemelor capitale...* G. Ivănescu conchidea: „limbile literare nu prea au fost studiate până astăzi" (Ivănescu 1944–1945: 381).

BDD-A885 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:51:25 UTC)

Bibliografie

Cipariu 1987: Timotei Cipariu, *Opere*, I, ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, introducere de Gavril Istrate, Bucureşti, Editura Academiei, 1987.
Ibrăileanu 1979: G. Ibrăileanu, *Opere,* VII, ediție critică de Rodica Rotaru şi Al. Piru, Bucureşti, Editura Minerva, 1979.
Iordan 1934: I. Iordan, *Programul nostru*, în BIFR, 1934, I, p. 6–7.
Ivănescu 1944–1945: G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în BIFR, XI – XII (1944–1945), p. 1–413.
Ivănescu 1980: G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1980.
Pascu 1905: G. Pascu, *Limba comună şi dicţionarul nostru,* în „Arhiva", Iaşi, 1905, XVI, p. 547–556.
Pamfil 2008: Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, Bucureşti–Chişinău, Editura Litera Internațional, 2008.
Philippide 1888: A. Philippide, *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, Iaşi, Editura librăriei Frații Şaraga, 1888.
Philippide 1984: Alexandru Philippide, *Opere alese,* editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil, cu un studiu introductiv şi comentarii de G. Ivănescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1984.
BIFR 2008: *Statutele Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide"*, în BIFR, octombrie-decembrie 2008, anul IX, nr. 4, p. 9–11.

The Place of Standard Language in Alexandru Philippide's Doctrine

A. Philippide deals with the question of standard languages theoretically, but also on the basis of the reality in which he was deeply involved: the regulation of the Romanian language. He used the expression *common language* (from the German *Gemeinsprache*), to which he later added the syntagms *cultivated language* and *literary language* to express some other nuances. The great linguist described how the human mind acts in the relation language-speaking, through the conscience and will-power of well-known writers of each period, of the linguists, of the nation and its connections with the capital, to create the standard language. Some of his ideas were continued by some of his disciples. His entire conception was thoroughly and objectively analysed by G. Ivănescu, who had the strength to create a synthesis between his mentor's conception and the ideas of the idealist school, building his own theory, based on the dichotomy linguistics of standard languages – linguistics of dialects.

Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi
România

BDD-A885 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:51:25 UTC)